

Változások Baranya megye középiskoláiban

A tanulmány egy olyan megye középfokú iskolahálózatának spontán átalakulását mutatja be, melynek munkaképes-korú népességét éppen a középfokú végzettségűek viszonylag alacsony aránya jellemzi, a magasan és alacsonyan kvalifikáltak meghatározó részesedésével szemben. Felhívja a figyelmet arra, hogy a középfokú oktatáshoz való hozzáférés településtípusonkénti, kistérségenkénti esélykülönbségeit egyaránt mérsékelni kell Baranya megyében, a középfokú oktatás további expanziójának megvalósításához.

Az elmúlt húsz esztendőben Baranya megye közoktatási intézményhálózatának módosulását a középiskolák számának növekedése és szakági, tagozati átstrukturálódása jellemezte. A Dél-Dunántúli régió három megyéje közül Baranya megyében van a legtöbb középiskola (81, azaz 41 százalék). Somogyban található a térség iskoláinak harmada (32 százalék), Tolnában csupán 26 középfokú iskola működik (a régió középiskoláinak 27 százaléka).

A hetvenes években született népes gyerekpopuláció „demográfiai csúcspont” alapított iskola-, osztályterem- és tagozatbővítés időszakában alakult ki a jelenlegi megyei középfokú iskolahálózat. A demográfiai hullám lecsengését követően az intézmények számában nem következett be stagnálás, hanem tovább szaporodtak az iskolák. A baranyai közoktatási hálózaton belül csupán a középiskolai intézményrendszer számszerű bővüléséről beszélhetünk.

A középiskolák gyarapodása országos méreteket öltött. „Az iskolák száma 53 százalékkal emelkedett az évtizedben, de Pest megyében és a fővárosban majdnem megkétszereződött.” (Neuwirth, 2002a) A középfokú intézményhálózat kiszélesedése több országos szintű tanügy-igazgatási és területi közoktatás-politikai indokra vezethető vissza. A tényezők egy része a hálózat nagyságát és térbeli kiterjedtségét befolyásolta. Más szabályozók és ösztönzők viszont az iskolahálózat belső szerkezetét formálták át. A változásokat kiváltó szempontok közül csupán a legjelentősebb ágazati és területi oktatáspolitikai tényezőket vázoljuk fel.

1. táblázat. A középfokú közoktatási intézmények száma az egyes kistérségekben az 1990, 1996, 2003. években

Év/Kistérség	Középfokú intézmények száma			
	1990	1996	2003	Eltérés
Komlói	4	4	4	0
Mohácsi	3	5	6	3
Sásdi	1	1	1	0
Sellyei	0	1	1	1
Siklói	0	3	3	3
Szigetvári	2	4	4	2
Pécsi	1	2	1	0
Pécsváradi	1	2	2	1
Pécs	31	38	59	28
Baranya összes	43	60	81	38

Baranya megyében 2003-ban 38 intézménnyel több középiskolában oktattak, mint 13 évvel azelőtt. (1. táblázat) A gyarapodásnak köszönhetően megduplázódott az érettségít adó iskolatípusok száma. (2. táblázat)

2. táblázat. Az érettségít adó közoktatási intézmények száma az egyes kistérségekben az 1988. és a 2003. évben

Iskolák / Kistérség	Érettségít adó középiskolák száma		
	1988	2003	Eltérés
Komlói	2	4	2
Mohácsi	2	4	2
Sásdi	0	1	1
Sellyei	0	1	1
Siklói	1	2	1
Szigetvári	1	2	1
Pécsi	1	1	0
Pécsváradi	0	1	1
Pécs	23	46	23
Baranya összes	30	62	32

Az alapítványi és egyházi iskolák megjelenése más irányú szerkezetbővülési tendenciát mutat. Az iskolahálózat differenciálódásában igen, de az iskolaszervezet és a fenntartók összetételében nem eredményeztek számottevő változást. Vagyis az úgynevezett alternatív iskolafajták megjelenése plurálisabb intézményszerkezetet hívott napvilágra, de az alapítványi, egyházi iskolák elterjedése nem olyan nagymértékű, hogy az jelentősen átformálta volna a meglévő iskolahálózatot.

A csökkenő gyermeklétszám ellenére a közeljövőben nem várható a középiskolák számának drasztikus apadása. A közoktatás-politika modernizálásának egyik fontos eleme a népesség iskolázottságának növelése. Az oktatási ágazat szerkezetpolitikai koncepcióját az azóta többször módosított Közoktatási Törvény 1993. évi módosítása rögzítette. Ez a közoktatásban való részvételre kötelezett népességet elsősorban az érettségít adó középfokú iskolatípusok irányába orientálja. A többféle iskolatípus s a helyi tantervek különbözőségében megnyilvánuló tanszabadság teszi szükségessé a kimenetszabályozást, amelyet az érettségi, illetve a szakérettségi valósít meg. A makro-szintű szabályozók ennek megfelelően ösztönzik az alapfok és a középfok közötti átmenet területi intézményválasztékának bővülését. Országosan, így Baranya megyében is a középfokú intézmények összetételének megváltozásában érzékelhető e szándék érvényesülése.

A közoktatás bemeneti tényezőinek szabályozása is alakítja az oktatási intézmények struktúráját. A közoktatási kötelezettség 18 évre történő kiszélesítésével, oktatáspolitikai eszközökkel kanalizálja az intézményhasználók tömegét a középfokú képzésbe. Mára a középiskolai beiskolázások expanziójáról beszélhetünk. A korosztály 75 százaléka jelenleg érettségít adó középfokú oktatási intézményben tanul. (Összehasonlításképpen álljanak itt az 1998. évi és zárójelben a 2002. évi, nyolcadik osztályt követően a középiskolákban továbbtanulók összetételének százalékban kifejezett adatai (OM, 2003): gimnázium: 22,7 (34,4), szakközépiskola: 28,5 (38,9), szakmunkásképző: 44,8 (25,4), szakiskolák: 4,0 (1,3).

Az országos életpálya kutatások (Andor és Liskó, 2000) arra utalnak, hogy a jelenlegi alapfokú képzésben tanulók körében az iskolai életút meghosszabbítása komoly perspektívát jelent a gyermekek tanulmányi terveiben. A Baranya megyei általános iskolások körében reprezentatív mintán, az alapfokú képzésbe járó hetedikes tanulóktól és családjaiktól nyert információk is megerősítik az intézményhasználók erőteljes középfokú aspirá-

cióit. A szülők 60 százaléka (a tanulók 32,4 százaléka) versenyképes szakmát megalapozó érettségéhez, majd diplomához juttatná gyermekét. (Reisz, 2000)

A kétszintű érettségi 2005-beli bevezetése következtében már 16 éves korban elindul az a fajta szelekció, amely a munkaerőpiac és a diplomához jutás meglévő versenyét tovább erősíti. Mindez a középfokú oktatási rendszer új típusú output-szabályozását, a középfokú képzés tartalmi, hatékonysági rendszerének átalakulását vetíti előre. A területi közoktatás-kutatás aktuális feladata lenne a területi munkaerőpiac alakulására is ható változások megyei és regionális szintű előrejelzése és monitorozása.

A középiskolák a közelmúltban is, és várhatóan a továbbiakban is belső szakmai, tagozati átrendeződésen mennek át. Növekszik a szakképzési profillal rendelkező középfokú intézmények száma. Az új típusú OKJ-s szakmák bevezetése és az uniós joganyagok megfelelő újraszabályozás munkálatai jelenleg is folynak. Felértékelődik a fontossága a piacra érzékenyebb szakmáknak (banki szolgáltatások, számítástechnika, szabadidő-szervezéshez kötődő képzési formák stb). Csak igen lassan és többszörös áttételekkel jutnak el a regionális munkaerőpiaci jelzések a szakképzési rendszer alakításában kompetens döntéshozókhoz. Így a középfokú szakképzés területi tervezését megalapozó információk áramlása, adatbankká szervezése még várat magára. További kutatások feladata lehet annak felderítése, hogy a megye gazdasági, munkaerőpiaci szerkezetváltozása miként hatott a középiskolák szakképzési profiljára, illetve a felnőttképzésben terjedő szakképzés és átképzés milyen szakirányokat erősített meg, illetve szorított ki az oktatási piacról. A megyei munkaügyi központ átképző intézményei újabb szegmenst jelentenek. A képzőhelyek szakmaszerkezetének térségi, megyei, regionális összehangolása még várat magára.

A képzésben fennálló káoszt a megyében hosszú ideje a munkanélküli pályakezdő fiatalok tábora jelzi. „Az utolsó 5 év adatai alapján állandósulni látszó, pályakezdő munkanélküli-létszám 2003-ban jelentősen csökkent. Korábban a számuk 530–670 fő között volt évente, arányuk pedig a végzős tanulókhoz képest több mint 10 százalék volt! Ehhez képest a vizsgált időpontban a számuk 30–40 százalékos csökkenést jelez, amely elsősorban a pécsi és környéki pályakezdő munkanélküliek létszámcsökkenéséből ered. A jogi értelemben vett pályakezdő munkanélküli álláskeresők száma havonta átlagosan 1667 fő volt 2003-ban a megyében, ez a regisztrált munkanélküliek átlagának 8,4 százaléka, és növekvő mértékű. E populáció egy része felsőfokú, másik általános iskolai végzettséggel, rendelkezik. Leszámítva őket a többiek középfokú iskolákban végeztek, éspedig: friss pályakezdők, akik iskoláikat a felmérés évében fejezték be, vagy korábbi évben, években végeztek és munkaerő-piaci tanulmányokat folytattak sikeresen, korábbi években végeztek, felvételt nyertek felsőfokú intézményekbe de onnan lemorzsolódtak. Egyéb adataink és vizsgálataink szerint a regisztrált pályakezdő munkanélküliek száma duplája a fenti értéknek. Ide sorolandók ugyanis még azok a fiatalok is, akik a felmérés időintervallumán kívül, azt követő fél évben (október–április) jelennek meg a munkaügyi kirendeltségeken.” (Czuczor, 2003)

A megye településszerkezetének módosulásában határozott elmozdulást jelez a – korábban középfokú központként vagy nagyközségi státuszban lévő – települések várossá válása is. A középiskolák számának növekedését az elmúlt évtizedben hat község várossá válása is inspirálta. Ez az intézményalapítási háttér figyelhető meg Pécsvárad, Szentlőrinc, Sellye várossá válása esetében. De középiskolát alapított és működtet Bóly, Siklós és Villány is. A me-

---

Csak igen lassan és többszörös áttételekkel jutnak el a regionális munkaerőpiaci jelzések a szakképzési rendszer alakításában kompetens döntéshozókhoz. Így a középfokú szakképzés területi tervezését megalapozó információk áramlása, adatbankká szervezése még várat magára.

---

gyesékhely intézményfejlesztési stratégiája a gyermeklétszámnak a rurális térségekből történő biztosítását célozza meg. A kistérségek középfokú iskolahálózatának bővítésével és az urbanizálódásnak indult nagyobb községek fejlődésével ellentétes érdekek érvényesülnek a nagyváros offenzív beiskolázási gyakorlatában.

A középiskolák településtípusonkénti megoszlása

Az intézmények területi elhelyezkedése országosan is a középiskolák urbanizáltabb térségekben való elterjedését mutatja. „A magyarországi középiskolák székhelye döntő többsége (88 százalék) a 10 000 főnél nagyobb lakosságszámú településeken van. A legkisebb településeken lévő középiskolák száma – bár a 10 év alatt több mint duplájára nőtt – igen alacsony.” (Neuwirth, 2002b) Az országos arányokat tekintve látható, hogy a kisebb településeken telephellyel rendelkező iskolák egyharmada Baranya megyében működik. A középiskolák településtípusonkénti térbeli elhelyezkedésének 1988 óta bekövetkezett jelentősebb átalakulása az, hogy a kisebb népességszámú településekre is telepítettek középiskolákat. (3. táblázat)

3. táblázat. A középiskolák telephelyének településtípusonkénti megoszlása az 1988. és 2002. években

Év/Településtípus	1988.		2002.		Összesen
	Nincs	Van	Nincs	Van	
	Középfokú oktatási intézmény				
0- 199 fő	70	–	70	–	70
200-499 fő	130	–	130	–	130
500-999fő	54	–	54	–	54
1000-1999 fő	21	–	20	1	21
2000-2999 fő	7	–	5	2	7
3000 fő és több	8	7	6	9	15
Összesen	290	7	285	12	297

A települések intézményeltartó képességét megalapozó forrásfeltételek és így az intézményhasználók optimális és kritikus számú jelenléte a megyében csupán a nagy népességgel rendelkező településeken adott. Erre a feltételrendszerre utal a településtípus nagysága és az iskola telephelye közötti erős korrelációs kapcsolat is (amelynek értéke: 0,538, szignifikancia szint: 0,000 érték).

A középiskolások számának alakulása

A megyei középiskolák használóinak számszerű alakulásában az országos oktatásstatisztikai adatok szerint hasonló növekedési tendenciák figyelhetők meg. (Halász és Lantern, 2003) Csaknem négyezer tanulóval több gyerek járt 2002-ben középiskolába (21145 fő), mint tizenöt évvel korábban (17201 fő). A középiskolákat látogató tanulók kétharmada a megyeszékhely valamelyik iskolájában tanul. (4. táblázat)

A középiskolások kistérségi eloszlását az intézményi beiskolázási adatokkal, valamint az egyes településekről, kistérségekből bejárók számbavételével tárjuk fel. Elemzésünkben a kistérségek középiskoláinak vonzásterületeit írjuk le. A tanulók térségi mobilitásának számbavétele során módszertani gondot jelent az a körülmény, hogy a lakóhely semmiféle adatot nem gyűjt a középfokú tanintézményekbe járó gyerekekről. A kistérségek

pedig sem adatbankkal, sem közoktatás-fejlesztési dokumentumokkal nem rendelkeznek. A térségi elemzéseinkben felhasznált adatokat a középiskolák oktatásstatisztikai valamint a bejáró tanulók intézményi nyilvántartásaira alapoztuk. E körülmény miatt a képző intézmény településére, nem pedig a középiskolások lakóhelyére vonatkozó adatok jelennek meg a táblázatainkban.

Az intézményhasználók kistérségenkénti eloszlása igen nagy szórást mutat. A pécsi kistérségre vonatkozóan csupán szentlőrinci adataink vannak, másutt nincs középiskola e térségben. Valószínűsíthető, hogy a tanulók többsége – Pécs és Szigetvár közelsége miatt – a két város középiskoláiban tanulnak. Sásd, Siklós, Pécsvárad térségei 109–148 fős, kis létszámú középiskolákat tartanak fenn. Bár a sellyei térségben is csak egy középfokú intézmény van, az iskola az előző térségek iskolai tanuló létszámának dupláját éri el. (Összehasonlításképp jelezzük, hogy a megye iskoláinak átlagos tanulói létszáma 656 fő.)

Bár Komlón a másfél évtized alatt (1472 főre) csökkent a középiskolások száma, itt és Mohácson (2154 fő), valamint Szigetváron (1172 fő) található a legnépesebb középiskolás gyerekcsapat. A kistérségi központokba telepített iskolák tanulólétszámának változása nemcsak a térségekben ellátott középiskolások számát jelzi. A nagyságrendi különbségekből kitűnik az is, hogy a középfokú közoktatási hálózat – létszámhelyekben mért – befogadóképessége kistérségenként igen differenciáltan alakult. (4. táblázat)

4. táblázat. Baranya megyében a középiskolások száma az 1988, 1996, 2002. években (fő)

Év/ Kistérség	1988.	1996.	2002.	1988 és 2002.
Komlói	1505	1697	1472	-33
Mohácsi	1224	1622	2154	930
Sásdi	32	229	173	141
Sellyei	129	211	333	204
Siklósi	704	685	852	148
Szigetvári	1063	951	1172	109
Pécsi	0	16	0	16
Pécsvárad	382	441	526	144
Összesen	5039	5852	6682	1643
Pécs	12162	13691	14463	2301
Mindösszesen	17201	19543	21145	3944

Az iskolahálózat kistérségi szerkezetének egyenetlenségei erőteljesebben körvonalazódnak a primer adatokból származtatott mutatók alapján. A középiskolás korosztályú intézményhasználók beiskolázásának térbeli eloszlására vonatkozóan árnyaltabb és több információt kaptunk a közoktatásban potenciálisan ellátásra szoruló tanulók számához, illetve saját korosztályuk tanulólétszámához viszonyított mutatók segítségével. Baranyában a 6–18 évesek 36 százaléka középiskolás. A megyeszékhely adott korosztályú népességében a tanulók aránya 56 százalék. A megyeszékhely középiskolásainak adatai nélkül a kistérségek közoktatáskorú fiataljainak átlagosan 21 százaléka vesz részt középfokú képzésben. Az átlagos iskoláztatási mutatóhoz képest Pécs, Szigetvár és Siklós térségében élők látogatják legnagyobb arányban a középiskolákat. A többi kistérségben az átlag körül mozog a középiskolásoknak a potenciális közoktatási ellátásban részesülőkhöz viszonyított aránya. Sásd (7 százalék) és Sellye (16 százalék) hátrányos helyzetű kistérségeiben él a legkevesebb középiskolás, itt a legalacsonyabb a középiskolát látogatók aránya. A Hegyhát és Ormánság rurális térségeinek óvodai és alapfokú oktatási intézményhálózata a megye leghiányosabb térsége. A sásdi kistérség 27 településén csak 7 iskola működik és megszűnt az óvodai ellátás is (15) a falvak felében. A települések 89, 9 százalékában a népesség lélekszáma nem éri el az 1000 főt. A sellyei kistérség 30 kiste-

lepülésének 90 százaléka 1000 főnél kisebb lélekszámú törpefalu, ahol csupán 9 alapfokú oktatási intézmény és 11 óvoda működik. A munkanélküliséggel, alacsony iskolázottsági mutatókkal rendelkező depressziós térségek családjai esélytelenek gyermekeik iskolai mobilitásának előmozdítására.

Amennyiben a középiskolásoknak a kistérségi térbeli eloszlását csupán a saját korosztályuk populációjához (14–8 évesek) viszonyítjuk, akkor az említett térségeken kívül elmarad a középiskoláztatásban a siklói kistérség is (46 százalék). Az indexek alapján az átlagos középfokú iskolázottsági szinthez viszonyítottan (a kistérségekben a 14–18 évesek 52 százaléka látogat valamely középiskolát) teljesebb iskolázottsági gyakorlatot regisztrálhatunk a mohácsi, a komlói, a szigetvári és a pécsváradi kistérségekben. (5. táblázat)

5. táblázat. A kistérségek középiskolásainak fontosabb mutatói 2002-ben

Kistérség / fajlagos mutatók	Közoktatás- ban ellátásra várók (6–18 évesek) (fő)	14–18 évesek (fő)	Középis- kolások (fő)	Középis- kolások / köz- oktatásko- rúak (%)	Középiskolások / 14–18 évesek (%)
Komlói	7214	2189	1472	20,0	67,0
Mohácsi	8485	2694	2154	25,0	79,9
Sásd	2637	835	173	7,0	21,0
Sellye	2138	776	333	16,0	43,0
Siklós	1797	1853	852	47,0	46,0
Szigetvár	1932	1878	1172	61,0	62,0
Pécsi	6094	2141	0	0,0	0,0
Pécsváradi	1864	558	526	28,0	94,0
Összes	32171	12924	6682	21,0	52,0
Pécs	26053	6921	14463	56,0	209,0
Mindösszes	58224	19845	21145	36,0	107,0

6. táblázat. Baranya megyében a középiskolás bejárók számának alakulása az 1988. és a 2002. évben (fő,%)

Kistérség	1988	2002	1988 és 2002 évek közötti eltérés (fő)	1988*	2002**
	Bejárók (fő)			Bejárók/Tanulók (Százalék)	
Komlói	149	178	29	9,9	12,1
Mohácsi	194	645	451	15,8	29,9
Sásdi	0	62	62	0,0	35,8
Sellyei	0	59	59	0,0	17,7
Siklói	87	203	116	12,4	23,8
Szigetvári	265	423	158	24,9	36,1
Pécsi	0	0	0	0,0	0,0
Pécsváradi	26	158	132	6,8	30,0
Kistérségek összesen	721	1728	1728	10,0	25,9
Pécs	937	3082	2145	7,7	21,3
Megye összesen	1658	4810	3152	9,6	22,7

* Lásd a 4. táblázatot **lásd az 5. táblázat idősoros adatait

A középiskolák térségi vonzerejének mértékét és az iskolákat látogató diákok számának alakulását a bejáró középiskolások kistérségenkénti eloszlásával is mértük.

A másfél évtized alatt lényeges elmozdulás figyelhető meg a kistérségi középiskolák telephelyén kívülről érkező tanulók iskolalátogatását tekintve. (6. táblázat) A bejáró középiskolások aránya két és félszeresére (10,0 százalékról 25,9 százalék) nőtt a kistérségekben. Pécssett az élénkülés ennél is nagyobb volt, számuk megháromszorozódott. Jelenleg a megyeszékhely

intézményeiben tanítják a Baranyából bejáró összes középiskolás kétharmadát (3082 fő). Ennek köszönhetően az iskolai szorgalmi idő alatt a város népességszerkezete minden nap úgy alakul, hogy naponta megduplázódik a 14–18 évesek száma. (5. táblázat)

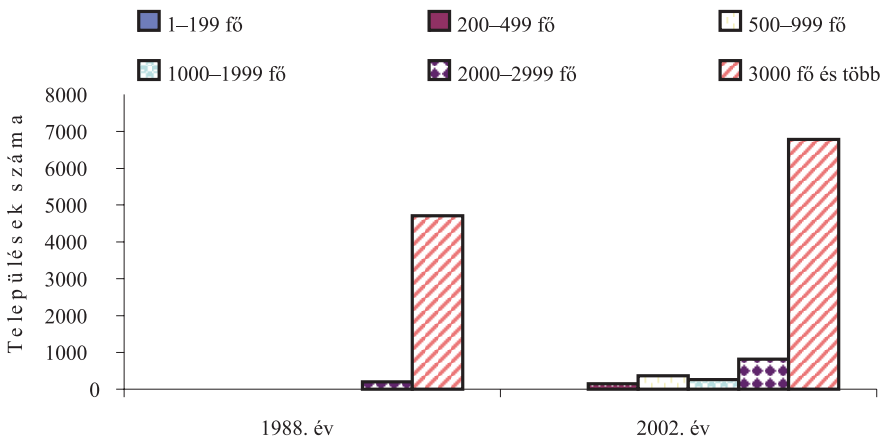
A kistérségekben lévő középfokú intézmények többségének nem nagy a vonzereje. A sellyei, komlói, siklói iskolák jobbra lokális beiskolázásúak, a térségek átlaga körüli vagy az alatti a lakóhelyi kistérségből vagy a távolabbi községekből bejárók száma. Szigetvár, Mohács és Sásd iskolái a megye peremtérségeiben jelentenek vonzerőt. Földrajzilag ezek a térségek esnek a legtávolabb a szélesebb választékot biztosító megyeszékhely iskoláitól. Az egyre ritkuló közúti közlekedés, a vonatjáratok megszüntetése miatt Pécs a napi bejárásra elérhetetlenné vált. Csak kollégiumi elhelyezéssel tanulhatnak tovább a fiatalok a megyeszékhely jobb iskoláiban.

A középiskolások lakóhelyének településtípusonkénti eloszlása másfél évtized alatt tanulságos változásokat eredményezett. A nyolcvanas években jobbra csak a városi gyerekek vállalkozhattak arra, hogy szakmát vagy érettségit szerezzenek. Mára jelentősen megváltozott a helyzet. Ez alatt az időszak alatt jelentősen módosult a középiskolások területi rekrutációja. Napjainkban a diákok egyharmada községekből, Baranya rurális térségeiből érkezik a középiskolákba. Az átalakulásoknak reménykeltő üzenete van a vidék humán erőforrás-összetételének átstrukturálódása és a hátrányos helyzetű népesség esélyeinek mérsékelt javulása terén is.

A statisztikai adatok másik olvasata a közoktatási rendszer alapfokú szintjének teljesítő-képességére vonatkozóan ad újabb információkat. Az a tény, hogy a kistelepek bezárás előtt álló iskoláiból ennyi fiatal jut el a középiskolai tanulmányokig, mégiscsak azt jelzi, hogy az elmaradt infrastrukturális és más fejlesztések ellenére a hátrányos helyzetű iskolák egy része képes a kulturális tőke intézményes közvetítésére. (7. táblázat, 1. ábra.)

7. táblázat. Középiskolások számának alakulása az egyes településtípusokban az 1988. és a 2002. évben

Településtípus	1988	2002	Eltérés
1–199 fő	0	0	0
200–499 fő	0	148	148
500–999 fő	0	369	369
1000–1999 fő	0	264	264
2000–2999 fő	200	825	625
3000 fő és több	4710	6780	2070
Összesen	4910	8386	3476

1. ábra. A középiskolások számának településtípusonkénti megoszlása 1988 és 2002 években

A középiskolások térbeli mobilitásának felerősödése összhangban van azokkal az országos mérésekkel (*Andor és Liskó*, 2000) és baranyai kutatási eredményekkel is (*Reisz*, 2000), amelyek arra utalnak, hogy az alacsonyabb iskolázottságú és szerényebb anyagi helyzetben élő családok áldozatvállalási készsége is megélnékülts gyermekeik színvonalasabb iskoláztatása érdekében. A Pécshez közelebb eső térségek településeiben élő gyerekek 25–30 százaléka már az alapfokú tanulmányait sem a lakóhelyén, hanem a megye legnagyobb városában fejezi be. Iskolai szocializálódásuk során a diákok kora gyermekkorukra lazán kötődnek a lakóhelyükhöz. A diplomához vezető érettségi bizonyítványért vagy versenyképes szakmáért startoló fiatalok tömegének napi ingázása a társadalmi mobilitási esély növelését elősegítő iskolákat célozza meg. A folyamatok sajátos ifjúsági életmódváltással és értékválasztással is együtt járnak. A lakóhelyüktől elszakított fiatalok mentális és lokális gyökértelensége az identitásuk, személyiségépülésük alakulásában is újfajta fejlődésvonalakat indít el. Az adaptációs kényszerek és képességek párosulnak a világban való otthontalanság korai megélésével.

A rurális térségek lassabb oda- és elvándorlási mutatói mögött a megélhetési, lakhatási gondok, a szegmentálódó munkaerőpiaci hatások felerősödése húzódik meg. Ma már közgazdaságilag is mérhető és településpolitikailag is értelmezhető a depressziós térségekben szakmai potenciállal, erőforrásokkal, információkezelési és érdekérvényesítési képességgel rendelkező vállalkozó fiatalok hiánya. A szisztematikusan elhanyagolt területi közoktatási rendszer regionális szemléletű fejlesztésének ez is a társadalmi és gazdasági tétje.

A középiskolák hatékonyságának néhány ismert jelzőszámai (*Neuwirth*, 2002) a felsőoktatásban első helyen sikeresen felvettek aránya, illetve a tanulmányi versenyekben elért pontszámokban mért eredmények mutatója. Baranya megye középiskolái közül csupán a pécsi – azon belül is a településstatisztika szerint „Pécs belső gyűrűjére” lokalizálható – iskolák rendelkeznek országos és megyei elismerésre érdemes eredményekkel. A kistérségek középfokú intézményei a hatékonysági mutatóikat tekintve a listák középmezőnyében vagy annak utolsó harmadában állnak.

A középiskolai típusok alakulása

A megyében szinte minden olyan általános és szakképzési középfokú képzés megtalálható, amelyet az oktatáspolitikai szabályozók működtetésre ösztönöznek. Az iskolatípusok létszámadatainak alakulásában az volt a várakozásunk, hogy az alapfokú képzéshez hasonlóan a demográfiai hatások hullámmása is tükröződik az intézményhasználók számában. A várakozásokkal szemben a tanulói létszámok módosulásában más elmozdulásokat tapasztaltunk. Az érettségizet biztosító iskolatípusokban folyamatosan gyarapodtak a beiskolázottak. A gimnazisták száma tizenhárom év alatt növekedett a legjobban, mintegy 3000 fővel többen járnak ebbe az iskolatípusba, mint korábban. (8–10. táblázat) A szakközépiskolások esetében is jelentős emelkedést regisztráltunk: 1990-ben 5643 fő, 2003-ban 7685 fő látogatta ezt az iskolatípust. Részben oktatáspolitikai törekvésekkel, részben az intézményi struktúra térszerkezetével, valamint a munkaerőpiaci összhatásokkal is magyarázható a szakiskolák népszerűségének leáldozása és az iskolák bezárása, illetve a szakmunkás tanulók körének lényeges, 3400 fő körüli csökkenése. (1990 évben 8724 fő, 2003 évben 5355 fő.)

Az egyes iskolatípusok kistérségi eloszlása a Pécsset, Mohácson, Komlón diákoskodó fiatalok körében az érettségizet biztosító iskolák előnyét mutatja. A többi kistérségben a szakmunkás képesítést nyújtó iskolatípusokba jár a tanulók meghatározó része. (9. táblázat)

8. táblázat. A középiskolások számának iskolatípusonkénti megoszlása az 1990, 1997, 1999, 2003. évben (fő)

Év/Iskolatípus tanulója	1990	1997	1999	2003
Gimnazisták	5227	6365	6705	8103
Szakközépiskolások	5643	7483	8684	7687
Szakmunkások	8724	4819	4185	5355
Szakiskolások	548	358	228	

9. táblázat. A középiskolások kistérségenkénti és iskolatípusonkénti megoszlása 2002-ben (fő)

Év/ Kistérség	Szakközép -iskolások	Gimnazisták	Szakmunkások
Komlói	476	466	530
Mohácsi	627	546	981
Sásdi	99	0	74
Sellyei	121	0	167
Siklói	445	427	0
Szigetvári	359	158	655
Pécsi	0	0	0
Pécsvárad	285	173	68
Pécs város	2918	6333	5212

10. táblázat. A középiskolák típusainak település-típusonkénti megoszlása 2003-ban

Év/ Kistérség	Szakiskolások	Gimnazisták	Szakközépiskolások
Komlói	476	466	530
Mohácsi	627	546	981
Sásdi	99	0	74
Sellyei	121	0	167
Siklói	445	427	0
Szigetvári	359	158	655
Pécsi	0	0	0
Pécsvárad	285	173	68
Pécs város	2918	6333	5212

Az adatok a kistérségekben telephellyel rendelkező iskolákra vonatkoznak.. Forrás: Baranya megye statisztikai évkönyv 2002. kötetei. Oktatási fejezetek számított adatai, KSH, Pécs, 2003

Intézményfenntartók

A helyi politikai érdekek a kilencvenes években olyan növekedési pályákat indítottak el, amelyek révén felgyorsult a térségi központok városiasodása. A városi rang elérése érdekében olyan intézményfenntartói feladatokat vállaltak a települési önkormányzatok, amelyek közoktatási körzeti funkcióikat felerősítették és a térségi pozíciójukat növelték. A kisvárosi középiskolákat és a kollégiumokat térségi és megyei beiskolázású – egyes szakirányokban pedig megyehatárokon túli – vonzáskörzettel működtették. A kilencvenes évek közepére azonban elfogytak azok a tartalékok és erőforrások, amelyek a többlet feladatok finanszírozását biztosították. „A Bokros-csomagnak az önkormányzati gazdálkodásra gyakorolt restriktív hatása a közoktatási intézményrendszer megváltozásában is nyomon követhető. Az évtized második felére nyilvánvalóvá vált a megye kisebb városainak fenntartói teherbíró képességének csökkenése”. (Sólymos, 2003) A helyi gazdasági érdekek, a fenntartói szakmai kompetenciák hiánya, valamint a középiskola város- és térszervező hatása, a területi marketing komponenseknek nem kellő értékelése indította el a fenntartói és tulajdoni változásokat. A kisvárosok úgy próbálták egyensúly-

11. táblázat. A középiskolai típusok fő adatai 1990–2002/2003.

Mutatók	1990. év	2002. év
	Szakiskolai és speciális szakiskola	
Iskola száma	15	25
Osztályterem	156	154
Pedagógus	581	396
Nappali tagozatos tanuló	9404	5355
Ebből speciális szakiskolai tanuló	133	399
Ebből kollégista %	7,3	11,2
Ebből nő %	37,9	39,8
Osztály a nappali oktatásban	308	238
Ebből speciális szakiskolai osztály	7	37
Egy osztályra jutó tanuló	31	23
Gimnáziumi nevelés		
Iskola száma	13	23
Osztályterem	184	239
Pedagógus	470	732
Ebből női pedagógus	410	508
Nappali tagozatos tanuló	5227	8103
Ebből kollégista	21,2	15,9
Osztály a nappali oktatásban	169	268
Egy osztályra jutó tanuló	31	30
Szakközépiskolai nevelés		
Iskola száma	17	33
Osztályterem	162	281
Pedagógus	447	703
Ebből női pedagógus	378	452
Nappali tagozatos tanuló	5643	7687
Osztály a nappali oktatásban	193	295
Egy osztályra jutó tanuló	29	26

ban tartani a gazdálkodásukat, hogy zsugorították intézményhálózatukat. További több-
 letvállalásaikról lemondtak, így szinte menekültek a középiskolai általános és a szakkép-
 zés, a kollégiumok, a gyermekjóléti intézmények fenntartásától. Az 1993 évi Közoktató-
 si Törvény módosulásai nyomán kialakult kedvezőbb megyei finanszírozási rendszer is
 motiválta a települési önkormányzati fenntartású intézmények megyei, illetve alapítvá-
 nyi és ágazati minisztériumi tulajdonba történő átadását. Bólyban a Kolping Alapítvány
 indított el szakképzést, Pécsvaradon általános műveltségi tematikájú és szakközépiskolai
 érettségit adó középiskola cserélt gazdát. A megye fenntartásában működik jelenleg is az
 intézmény. Szentlőrincen az önkormányzati fenntartású középiskolát megszüntették, a
 kollégiumot pedig megyei tulajdonba és működtetésbe adták át.

A középiskolák és kollégiumok szerkezeti, fenntartói változásaiban – az Egyházügyi
 Törvény jogszabályi lehetőségeivel élve – az ingatlan hasznosítási törekvések egyfajta
 tökeakkumulálási folyamata figyelhető meg. Pécs város és a Baranya Megyei Püspökség
 1945 előtti ingatlan tulajdonainak visszaszármaztatása eredményezte négy iskola eseté-
 ben az egyházi fenntartású iskolák létesítését. A megyei egyházpolitikai törekvések mar-
 káns megjelenítése következtében jelentős (nem publikus adatok) önkormányzati vagyon-
 ment át egyházi tulajdonba.

A megye középiskolai fenntartói funkciójának megerősödésével párhuzamosan a helyi
 érdekek és a működtetési feltételek módosulása, ugyanakkor a térségi – megyei, regioná-
 lis – politikák újraértékelése zajlik. Az 1990 évi Önkormányzati törvénnyel súlytalanná
 vált megye a középfokú oktatási funkciók gyakorlásával újabb tulajdonosi és lokális-tér-
 ségi szakmai ágazati irányítási szerepet kapott. A törvényi lehetőséggel élve, azt átstruk-
 turálva némileg visszacsempészi a megyepolitika korábbi kompetenciáit. A regionális

központokért vívott megyeháborúban stratégiai szempontból felértékelődik, hogy az egyes megyék milyen tulajdoni és intézményi háttérrel, a humán erőforrás képzésében – munkaerőpiac és a gazdaság bemeneti tényezőinek meghatározásában – mekkora szervezeti potenciállal rendelkeznek.

A középiskolák szerkezeti átalakításában az ezredfordulóra megfogalmazódtak az ágazati érdekek is. Növekedő centrális beavatkozásként értékelhető a szakközépiskolák és szakközépiskolák szakmai jelleg szerinti tisztítása. A közelmúltban a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium tulajdonába került át a mohácsi mezőgazdasági szakközépiskola és szakközépiskola és kollégiuma profilváltoztatásában is, amelyet turisztikai és számítástechnikai szakirányban fejlesztenek tovább.

Az ágazati, megyei, egyházi, helyi önkormányzati intézményeket érintő döntések mögött olyan érdekek húzódnak meg, amelyek nem alapoznak tudományos igényű hatékony-ság-elemzésekre. A megye közoktatás-politikájáról a kilencvenes évek közepéig gyakorlatilag nem beszélhetünk. Hasonlóan alakul a közoktatás hálózatának rövid és hosszú távú tervezése is. Hatáskör nélkül a közoktatási megyei tervek csak „látványtervként” funkcionálhattak, az éppen aktuális pozícióban levő koalíciós párt megyepolitikájának hatása alatt. A Közoktatási törvény 1996. évi módosítása arra kötelezi a fenntartókat, hogy az intézményalapítás, módosítás, szerkezeti változtatásokat egyeztetesse a megyei közoktatási terv gondozójával. A szentlőrinci gimnázium bezárása szemléletesen példázza, hogy a feladataival magára maradó önkormányzat semmilyen értelemben nem tekinti partnernek a megyét. Az iskola bezárásáról szóló testületi határozatot a megyei közoktatási terv gondozója a helyi sajtóból tudta meg. (Brandstätter, 2003) Ez az eset is jól mutatja, hogy a valódi hatáskörök nélküli regionális oktatáspolitikának nincs ereje befolyásolni a helyi önkormányzatok Önkormányzati törvénnyel védett javaslatjait.

A diplomához vezető érettségi bizonyítványért vagy versenyképes szakma elsajátításáért startoló fiatalok tömegének napi ingázása a társadalmi mobilitási esély növelését elősegítő iskolák elérését célozza meg. A folyamatok sajátos ifjúsági életmódváltással és értékválasztással is együtt járnak. A lakóhelyüktől elszakított fiatalok mentális és lokális gyökértelensége az identitásuk, személyiségépülésük alakulásában is újfajta fejlődésvonalakat indít el. Az adaptációs kényszerek és képességek párosulnak a világban való otthonatlanság korai megélésével.

Szerkezeti változások

A hazai közoktatási rendszer hagyományos iskolatípusaiban (általános iskola, négy osztályos gimnázium, szakközépiskola, szakiskola, szakközépiskola) a változások az 1985-ös törvénykezés, illetve az 1990-es évi törvényi módosulások nyomán indultak el. Részben az alapítói jogi személyek körének kiszélesítése, részben a 6 és 8 osztályos, érettségig adó gimnáziumi képzés bevezetésének jogi feltételei indították el azt a folyamatot, amely a tíz éves alapfokú képzés többfajta iskolatípusának kialakulását eredményezte. Ezzel együtt a magyar közoktatási rendszer sok vitával kísért fejlesztési korszaka indult meg.

A szerkezeti átalakulás nem az általános iskola, hanem a középiskola bővítését célozta meg azzal, hogy a 9. és 10. évfolyamokat általánosan képző évfolyamokká integrálta a közoktatásban. Az alapfokú képzés úgy módosult, hogy nyolc évről hat vagy négy év-

folyamra csökkent, illetve tíz évfolyamra növekedett. A középiskola szerkezetének módosulása is több új modellt eredményezett. Így a hagyományos négy éves képzési idő öt évre, illetve hat és nyolc évre emelkedett.

A kusza struktúraváltozási modellek terjedését az 1993. évi LXXXIX. Törvény a Közoktatásról 1999. évi módosítása újra szabályozta. Ennek lényege a 8+4-es, korábbi képzési szerkezet megerősítésével fémjelezhető. Ugyanez az oktatáspolitikai dokumentum rendelkezik a szakképzésnek a 10. évfolyam utáni kezdési rendjéről és a tankötelezettség 18 évre szóló kiterjesztéséről is.

„A horizontális szerkezeti átalakulás jellemzője a vegyes profilú középfokú intézmények számának nagymértékű növekedése. Ez nem jelenti azt, hogy új intézmények létesültek volna, hanem csak azt, hogy a létező középfokú iskolák egyre nagyobb hányada biztosít egyszerre többféle oktatási programot tanulói számára. A gimnáziumok a saját specifikus kínálatukon túl (két tannyelvű osztályok, 6 és 8 évfolyamos osztályok, tagozatos, illetve emelt szintű tanterveket alkalmazó osztályok stb.) a tovább nem tanulók számára is gyakran indítanak munkavállalást előkészítő szakmai jellegű fakultációs foglalkozásokat, érettségi utáni tanfolyami oktatást. Gyakori, hogy szakközépiskolák gimnáziumi osztályokat nyitnak, a szakmunkásképző iskolák pedig szakközépiskolai osztályokat.” (Halász és Lannert, 1997b) A változások hazai tendenciáinak fő áramát a 6 és 8

Ma már közgazdaságilag is mérhető és településpolitikailag is értelmezhető a depressziós térségekben szakmai potenciállal, erőforrásokkal, információkezelési és érdekérvényesítési képességgel rendelkező vállalkozó fiatal rétegek hiánya. A szisztematikusan elhanyagolt területi közoktatási rendszer regionális szemléletű fejlesztésének ez is a társadalmi és gazdasági tétje.

osztályos gimnáziumok dinamikus terjedése jellemezte. Az úgynevezett „szerkezetváltó iskolatípusok” között a 6 osztályos gimnáziumok térhódítása erősödött. A 8 osztályos gimnáziumi beiskolázások számadatai viszont mára stagnálást mutatnak. A szerkezetváltó iskolatípusok expanziója más iskolatípusok, így a hagyományos négy osztályos gimnáziumok, szakmunkásképző iskolák tanulói beiskolázási arányszámait szűkítették. A szerkezetváltó gimnáziumokba járó nyolcadikosok aránya az összes gimnáziumban továbbtanulókhoz viszonyítva az elmúlt évtizedben majdnem megötszöröződött. Az 1993/94. tanévben a beiskolázott nyolcadikosok 7 százaléka, az 1999/2000. tanévben már 31 százaléka járt 6 és 8 osztályos gimnáziumba. (Halász és Lannert, 2001b)

A szerkezetváltó iskolák különféle típusainak elterjedése az ezredfordulóig országos tendenciává vált. A legújabb oktatásstatisztikai adatok alapján azonban úgy tűnik, hogy az új típusú iskolák alapítása/átalakítása megállt. Részben telítődött a piac, részben mérséklődött a középfokú intézményekbe belépő tanulók száma. A modernizációs folyamat stagnálását az is okozta, hogy ezek az új szerkezetű intézmények nem váltak elit iskolákká. A hagyományos iskolatípus versenyképes maradt az oktatási piacon. Ezt bizonyítja az is, hogy a felsőfokú oktatási intézményekben a legtöbb érettségizettet kibocsátó intézmények „top-listáján” még mindig hagyományos szerkezetű iskolák találhatók. (Neuwirth, 2002) Tény az is, hogy az új iskolatípus a fővárosban és nagyvárosokban terjedt el (31 százalék), és a rurális térségekben kevesebb intézmény (18 százalék) alakult át szerkezetváltó iskolatípusúvá.

Kutatásaink során a szülőkkel készített kérdőívek és pedagógus mélyinterjúk alapján azt tapasztaltuk, hogy a kis településeken élő családok előtt még ismeretlen ez az iskolatípus. A vidéki szülők gyerekeiket szívesebben iskoláztatják a lakóhelyhez közeli középiskolákban. A mai szülők korosztálya iskolás korában már megtapasztalta a kétlaki életmódot, munkahelyük elérése érdekében ma is naponta ingáznak a felnőttek. A kistelepü-

lésen élő családok már a napi utazásokra szocializálódtak, így gyermekük számára is ezt a megoldást vállalják. A cigány tanulók szülei nagyon féltik a gyerekeket, hiszen a családok életmódjában az a természetes, hogy a gyermek térben és időben jelen van a felnőttek életében. Az új típusú iskolák komprehenzív jellege éppen a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatásában, fejlesztésében adna jelentős segítséget. Ennek előnyei sajnos nem jutnak el a potenciális intézményhasználókhoz, másrészt a cigány szülők érdekartikulációjának még mindig csak igen szűk lehetőségei és motivációi vannak.

11. táblázat. A szerkezetváltó iskolák fenntartói és településtípusonkénti megoszlása, 1997–2003.

Településtípus Iskolatípus/Fenntartó	Pécs	10000 fő lakosnál nagyobb város	10.000 fő lakosnál kisebb város	Összes
Önkormányzati fenntartó				
6 osztályos gimnázium	1	2	1	4
8 osztályos gimnázium	1	–	–	1
Egyházi fenntartású				
8 osztályos gimnázium	2	–	–	2
6 osztályos gimnázium	2	–	–	2
Együtt	6	2	1	9

Az aprófalvas térségekben nem alakult ki keresleti piac a különféle iskolatípusok iránt, így azok megyei fejlesztése csak igen mérsékelten következett be. Baranya megyében ez a folyamat igen lassan és csak kis mértékben befolyásolta a megye intézményhálózatának átalakítását. Részben ezzel magyarázható, hogy az elmúlt évtizedben a megye iskolaszervezetében a 8 osztályos általános iskolák voltak túlsúlyban.

Tájékoztató jelleggel álljon itt Baranya közoktatási intézményhálózatára vonatkozóan néhány – 15 évre visszatekintő – adat. 1988-ban a megyében összesen 550 óvoda, alap- és középfokú közoktatási intézmény volt. 237 létesítmény megszüntetésével 2002. évre a közoktatási hálózatban működő intézmények száma 322-re apadt. Másfél évtized alatt a megyei intézményhálózat 43,1 százalékos csökkenését regisztráltuk. Az óvodák száma 1988-tól 274 intézményről napjainkig a felére apadt, főként a rurális térségekben, ahol a megye demográfusai születési többlettel számolnak. A drasztikus csökkenés térbeli tükröződése azt a tényt mutatja, hogy a baranyai települések 47,7 százalékában nincs működő óvodai létesítmény. Az iskolabezárások, összevonások következtében a teljes nyolcosztályos képzést nyújtó alapfokú képzőhelyek száma – Baranya 310 településén – 252-ről 139 általános iskolára apadt. Napjainkban a megyei települések 55,3 százalékában nem működtetnek az önkormányzatok iskolát önállóan, mert az ehhez szükséges infrastruktúra nem áll rendelkezésre, iskolaépület sincs. (12. táblázat)

12. táblázat. A Baranya megyei közoktatási hálózat intézménytípusonkénti alakulása 1988-ban és 2002-ben

Intézménytípus	1988	2003	Eltérés
Óvoda	274	144	-130
Általános iskola	252	139	-113
Középsiskola	24	29	5
Összesen	550	322	-237

A középiskolák telephelyei hagyományosan városokban, ritkábban urbanizáltabb, magas (2000 fő vagy annál több) lélekszámmal rendelkező községekben található. A térség települési sajátosságaiból adódóan kevés város és urbanizált település van a megyében. A mérsékelt változást jelzi az is, hogy csupán két, 4+8-as modellben oktató intézményt alakítottak ki. A 6+6-os szerkezetváltó intézménytípusra öt intézmény tért át. További négy intézmény működtet 9–10. osztályokat olyan tanulók számára, akik kizorultak a gimnáziumi, szakmunkásképző és szakközépiskolai oktatásból. A szerkezetváltó is-

kolatípusok csakis a megyeszékhelyen és a városokban létesültek mind önkormányzati, (öt iskolában), mind egyházi, alapítványi fenntartóval (négy iskolában).

Összefoglalás

A hazai közoktatás fejlődésvonalát követve a Baranya megyei térségben is fokozódó középiskoláztatási expanzióval kell számolnunk. Noha csökken a közoktatásban tanulók száma, ennek ellenére nagyobb számban várható az alapfokú képzésből kilépők továbbtanulása a szakmát és érettségit adó iskolatípusokban. A középiskoláztatás teljessé válása felé haladó oktatáspolitikai célkitűzések, valamint az ifjúsági munkanélküliség növekedése is megkívánja, hogy a térség iskolái a munkaerőpiaci felkészítésen túl egyfajta „parkolópálya” gyanánt a kedvezőbb gazdasági helyzetre alapozó és specializált képességekkel vértesse fel a fiatalokat.

A hazai közoktatás fejlődésvonalát követve a Baranya megyei térségben is fokozódó középiskoláztatási expanzióval kell számolnunk. Noha csökken a közoktatásban tanulók száma, ennek ellenére nagyobb számban várható az alapfokú képzésből kilépők továbbtanulása a szakmát és érettségit adó iskolatípusokban. A középiskoláztatás teljessé válása felé haladó oktatáspolitikai célkitűzések, valamint az ifjúsági munkanélküliség növekedése is megkívánja, hogy a térség iskolái a munkaerőpiaci felkészítésen túl egyfajta „parkolópálya” gyanánt a kedvezőbb gazdasági helyzetre alapozó és specializált képességekkel vértesse fel a fiatalokat.

Az elmúlt évtizedben csupán két középfokú intézményt és három kollégiumot zártak be. Az új alapítású létesítmények nem önkormányzati, hanem alapítványi és egyházi kezdeményezésnek köszönhetően jöttek létre. A középfokú intézményhálózat bővülésének ez a módja várhatóan élenkülni fog. A városossá válás felé tartó települések mégsem intézményalapítással teremtik majd meg középfokú intézményeiket. Várhatóan a meglévő alapfokú képzést folytató iskoláikat fejlesztik tovább szerkezetváltó, középiskolai végzettséget adó intézményekké. A társulási, kistérségi intézményi koncentrációk is ebbe az iskolahálózat-fejlesztési irányba mutatnak. A középiskolák számának növekedését a regionális és országos beiskolázási körzettel rendelkező iskolák érdekei korlátozhatják. Ezért indokolt a középfokú képzés regionális szintű tervezése és fejlesztése.

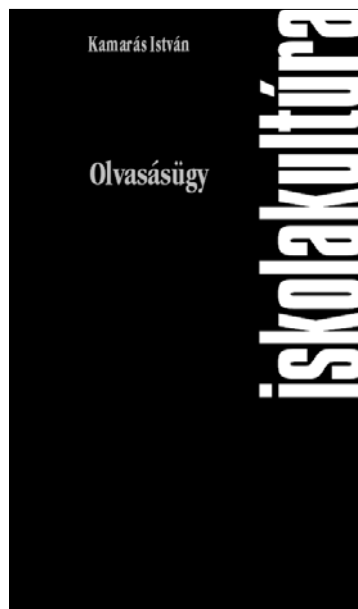
A középfokú szakképzés területén a szakképzési jegyzék és az akkreditációs folyamatok átalakításával párhuzamosan jelentős profilváltás és új szakképzési irányok megjelenése várható. A képzési struktúrában a duális

rendszer fennmaradásán túl az adaptív szakképzési formák felé tolódik majd el a megye intézményeinek szerkezete. A gazdasági szférának az intézményes szakképzésben való nagyobb részvétele csak a térségi sajátosságokra reflektáló, a szereplők gazdasági érdekei is ösztönző adó- és foglalkoztatáspolitikai jelentős megváltozása mellett képzelhető el.

Irodalom

- Andor Mihály – Liskó Ilona (2000): *Iskolaválasztás és mobilitás*. „Az iskolaválasztás determinánsai fejezet”, Iskolakultúra sorozat 3., Pécs. 102–158.
- Andor Mihály – Liskó Ilona (2000): *Iskolaválasztás és mobilitás*. „Iskolakultúra sorozat 3., Pécs. 158.
- Czuczor József: *Pályakezdő munkanélküliek munkaerő-piaci helyzete Baranya megyében 2003*. Baranya Megyei Munkaügyi Központ honlapja, www.bmmk.hu.
- Halász Gábor – Lannert Judit (1997): *Jelentés a magyar közoktatásról*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 67.

- Halász Gábor – Lannert Judit (2001): *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 415. 65.
- Halász Gábor – Lannert Judit (2003): *Jelentés a magyar közoktatásról 4. 12. táblázat: „A kilencedik évfolyamosok száma a gimnáziumokban és a szakközépiskolákban (nappali tagozaton), 1985/86–2002/03”* Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 425.
- Neuwirth Gábor (2002): *A középiskolai munka néhány mutatója 2001*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 21., 22., 121–128., 144–173.
- OM Statisztikai tájékoztató (2003): *Középfokú oktatás 2001/2002. Évi oktatásstatisztikai adatbázis, az OM Statisztikai Főosztály által nyújtott adatszolgáltatás alapján*.
- Reisz Terézia (1997): *Interjú Brandstätter Györggyel, a Baranya Megyei Önkormányzat Humánerőforrás-fejlesztési osztálya tanácsosával*. Pécs.
- Reisz Terézia (2000): *Az iskolai teljesítmények szociokulturális megközelítése, Iskolakultúra, 11. 60.*
- Sólymos Vera (2003): *Interjú, a Baranya megyei Közigazgatási Hivatal főtanácsosával*. Készítette: Reisz Terézia.

Az Iskolakultúra könyveiből